

9. Карева Ю.В. Гражданско-правовой статус публичных образований / Ю.В. Карева // Юрист. – 2003. – № 5 – с. 20–29.
10. Погребной И.М. Теория права: учеб. Пособие / И.М. Погребной – 3-е изд., испр. и доп. – Харьков: Гос. Спец. Изд-во «Основа», 2003 – 128 с.
11. Шульга А.М. Правовой статус особистості та його види / А.М. Шульга // Право і безпека. – 2012. – № 2 (44) – с. 18–22.
12. Пряников В.С. Правовой статус прокурора як учасника службово-трудоу правовідносин: загальнотеоретичний аспект / В.С. Пряников // Форум права – 2013. – № 4 – с. 317–321 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_4_55.pdf
13. Мадіссон В.В. Основи філософії приватного права: навч. Посіб. / В.В. Мадіссон. – К. : Школа, 2004 – с.144.
14. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. //Офіційний вісник України. – 28.03.2003 – № 11.
15. Чиркин В.Е. Юридическое лицо публичного права / В.Е. Чиркин. М. : Норма, 2007. – 352 с.
16. Волкова Л.О. ЮОПП: історія та сучасність / Право і суспільство – 2016 – № 2 , ч. 3 – 32–38.
17. Люблінський П.И. Процесс как судебный порядок и процесс как правоотношение / П.И. Люблінський // Журнал Министерства юстиции. – 1917. – №1. – с. 237–265.
18. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / за заг. ред. В.Б. Авер'янова. – К. : Факт, 2003. – с. 384.
19. Ответственность в управлении / И.Л. Бачило, П.Т. Щекочихин, С.В. Катрич и др., отв. ред. А.Е. Лунев, Б.М. Лазарев. – М. : Наука, 1985. – 304 с.

УДК 347.122

ЗАКА Ю.О., СКРИПНИК В.Л.

ІНФОРМАЦІЯ В СИСТЕМІ ОБ'ЄКТІВ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

У статті досліджуються питання щодо особливостей інформації як об'єкту цивільних прав, з'ясовується правова природа інформації, характерні ознаки інформації. Розглядаються різновиди інформації, особливість встановлення правового режиму інформації, її оборотоздатність, місце інформації в системі об'єктів цивільних прав.

Ключові слова: об'єкти цивільних прав, інформація як об'єкт цивільних прав, фіксація інформації, види інформації, інформація з обмеженим доступом, місце інформації в системі цивільних прав.

В статье исследуются вопросы особенности информации как объекта гражданских прав, правовой природы и характерных признаков информации. Рассматриваются разновидности информации, особенности установления правового режима информации, место информации в системе объектов гражданских прав.

Ключевые слова: объекты гражданских прав, информация как объект гражданских прав, фиксация информации, виды информации, информация, с ограниченным доступом, место информации в системе объектов гражданских прав.

© ЗАКА Ю.О. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного права і процесу (Національна академія внутрішніх справ)

© СКРИПНИК В.Л. – кандидат юридичних наук, завідувач кафедри галузевих юридичних наук (Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського)

The article analyzes peculiarities of information as object of civil rights, legal nature and special features of information. The author also outlines types of information, establishment of the regime of information, the place of information in the system of objects of civil rights.

Key words: *objects of civil rights, information as object of civil rights, fixing of information, types of information, information with the limited access, place of information in the system of civil rights.*

Вступ. Інформація є важливим елементом життєдіяльності будь-якої людини, суспільства і держави в цілому. Побудова правової держави неможлива без належного визначення статусу інформації, її різновидів, правового режиму та ретельної регламентації порядку доступу до інформації, меж використання та захисту приватних та публічних інтересів при порушенні встановленого порядку її отримання та поширення. Правовідносини з інформацією регулюються нормами конституційного, кримінального, адміністративного, трудового, цивільного права, кожні з яких мають свої особливості і є ефективними і затребуваними за умови певної стабільності у законодавстві та сталій правозастосовній практиці. Законодавець повинен створити належний правовий механізм регулювання інформаційних відносин у сфері речового і зобов'язального права, права інтелектуальної власності, відносин охорони та захисту прав та інтересів як носія інформації, так і особи, яка бажає отримати доступ до неї.

Проблеми поняття об'єктів цивільних прав, змісту та ознак інформації, її ролі у цивільному обороті, характеру і особливостей відносин, які виникають, способів захисту безпосередньо чи опосередковано досліджувалися у працях О.В. Дзери, В.М. Коссака, О.В. Кохановської, Р.А. Майданика, Н.М. Мироненко, Р.О. Стефанчука, О.А. Підпригори, Л.В. Федюк, С.І. Шимон, Р.Б. Шишки, О.С. Яворської, А.О. Кодинця, Є.В. Петрова та інших, проте поза увагою залишається питання щодо місця інформації в системі цивільних прав.

Постановка завдання. Широке залучення інформації в цивільний оборот, визнання її самостійним об'єктом цивільних прав зумовлює потребу з'ясування правової природи інформації, її правового режиму, виокремлення спеціальних ознак, як дають змогу розглядати її в якості особливого об'єкту цивільного обороту, та визначення місця інформації в системі об'єктів цивільних прав з урахуванням різновидів інформації.

Результати дослідження. Теорія об'єктів цивільних прав традиційно вважається однією із найбільш складних у цивілістиці, оскільки існує безліч наукових позицій, думок, гіпотез щодо співвідношення понять «об'єкт цивільних прав» і «об'єкт цивільних правовідносин», «об'єкт і предмет цивільних правовідносин».

Під об'єктами цивільних прав у доктрині цивільного права розуміють будь-які матеріальні та нематеріальні блага, з приводу яких виникають цивільні правовідносини, часом звертаючи увагу на те, що «об'єкти цивільних прав» і «об'єкти правовідносин» – поняття тотожні [21, с. 219], втілюючись у певному майновому чи немайновому блазі, яке має відповідний цивільно-правовий режим (завдяки якому виступає як цивільно-правова категорія), владарювання яким становить охоронюваний законом інтерес особи [22, с. 50].

Відповідно до ст. 177 ЦК України (далі – ЦК) об'єктом цивільних прав є інформація, а також інші матеріальні і нематеріальні блага. Положення щодо оборотоздатності об'єктів цивільних прав законодавець поширює і на інформацію, яка в якості об'єкта цивільних прав може вільно відчужуватися або переходити від однієї особи до іншої в порядку правонаступництва чи спадкування або іншим чином, якщо вона не вилучена з цивільного обороту, або не обмежена в обороті, або не є невід'ємною від фізичної чи юридичної особи (ст. 178 ЦК).

Саме інформація, інформаційні відносини, інформаційні права відіграють нині найсуттєвішу роль у розвитку цивілістики [9, с. 58].

Інформацію як об'єкт цивільного права розглядають у таких проявах, як особисте немайнове благо у комплексі благ, перерахованих у ст. 201 і Книзі другій ЦК України; як результат інтелектуальної діяльності, тобто як об'єкт виключно прав, урегульованих у ст. 199 ЦК України; як інформаційний продукт, ресурс, документ, тобто об'єкт, який може бути інформаційним товаром і предметом будь-яких правочинів, з урахуванням особливостей і специфіки його як об'єкта особливого роду [7, с. 269].

У ст. 1 Закону України «Про інформацію» під інформацією розуміються будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді [3].

Зазначимо, що значно змістовніше поняття інформації наводилось у Законі України від 3 березня 1998 р. «Про внесення змін до Закону України «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності». У статті 1 цього Закону було визначено формулювання інформації як засобу прояву недобросовісної (несумлінної) конкуренції в підприємницькій діяльності такого змісту: «Інформація – відомості в будь-якій формі та вигляді, на будь-яких носіях (у тому числі листування, книги, помітки, ілюстрації (карти, діаграми, органіграми, малюнки, схеми тощо), фотографії, голограми, кіно-, відеофільми, мікрофільми, звукові записи, бази даних комп'ютерних систем або повне чи часткове відтворення їх елементів), пояснення осіб та будь-які інші публічно оголошені чи документовані відомості» [2].

За своєю правовою природою інформація є подільною, споживною, рухомою категорією, наділеною індивідуально визначеними ознаками речі, і за певних умов може приносити її володільцю дохід.

За видами цивільно-правових відносин, до яких належить той чи інший вид інформації, інформацію запропоновано класифікувати на 1) інформацію, яка є самостійним особливим об'єктом цивільних прав (відомості та інші види інформації, які не належить до двох слідуєчих видів); 2) інформація як об'єкт виключних прав інтелектуальної власності (твори); 3) інформація як об'єкт особистих немайнових прав (особисте немайнове благо) [10, с. 214].

Інформація може бути відомою інформацією, новою (сформованою, виведеною, згрупованою, виокремленою тощо) і новою творчою (створеною) інформацією [9, с. 133].

Кожний об'єкт цивільних прав має властивості задовольняти ті чи інші потреби учасників цивільних правовідносин. Характер таких потреб, як і способи їх задоволення, може бути різним і залежить від конкретного різновиду інформації та її правового режиму.

У ст. 10 Закону України «Про інформацію» за змістом інформація поділяється на такі види, як:

– інформація про фізичну особу (персональні дані) – відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована;

– інформація довідково-енциклопедичного характеру (систематизовані, документовані, публічно оголошені або іншим чином поширені відомості про суспільне, державне життя та навколишнє природне середовище);

– інформація про стан довкілля або екологічна інформація (про стан складників довкілля та його компоненти, включаючи генетично модифіковані організми, та взаємодію між цими складовими; фактори, що впливають або можуть впливати на складові довкілля; стан здоров'я та безпеки людей, умови життя людей, стан об'єктів культури і споруд тією мірою, якою на них впливає або може вплинути стан складових довкілля);

– інформація про товар (роботу, послугу), тобто відомості та/або дані, які розкривають кількісні, якісні та інші характеристики товару (роботи, послуги).

– науково-технічна інформація (будь-які відомості та/або дані про вітчизняні та зарубіжні досягнення науки, техніки і виробництва, одержані в ході науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-технологічної, виробничої та громадської діяльності, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді);

– податкова інформація (сукупність відомостей і даних, що створені або отримані суб'єктами інформаційних відносин у процесі поточної діяльності і необхідні для реалізації покладених на контролюючі органи завдань і функцій у порядку, встановленому Податковим кодексом України);

– правова інформація (будь-які відомості про право, його систему, джерела, реалізацію, юридичні факти, правовідносини, правопорядок, правопорушення і боротьбу з ними та їх профілактику тощо).

– статистична інформація (документована інформація, що дає кількісну характеристику масових явищ та процесів, які відбуваються в економічній, соціальній, культурній та інших сферах життя суспільства);

– соціологічна інформація (будь-які документовані відомості про ставлення до окремих осіб, подій, явищ, процесів, фактів тощо).

Із-за особливостей видів інформації як об'єкту правовідносин правовий режим кожного виду інформації регламентується окремим законом.

Цей перелік не є вичерпним. Так, Р.О. Стефанчук пропонує виокремити новий вид інформації – особисту інформацію, розуміючи під правом особи на особисту інформацію можливість фізичної особи вимагати надання їй у доступній формі повної, достовірної та своєчасної інформації про саму фізичну особу, її особисті немайнові блага та стан, її особисті немайнові права

і порядок їх здійснення та захисту, іншу інформацію про предмети, факти, події, явища та процеси в тому обсязі, в якому вона створює загрозу для особистої безпеки фізичної особи, а також можливість використовувати вказану інформацію задля задоволення власних інтересів та потреб [18, с. 471–473].

Серед видів правової інформації можна виокремити судову, слідчу, пенітенціарну та інші види інформації, які містять відомості про кількість порушених кримінальних справ з окремих категорій правопорушень, кількість цивільних справ (позовного, окремого та наказного провадження) з окремих категорій справ та ін.

Не всі види інформації є об'єктами будь-яких правових зв'язків і мають властивості об'єкту цивільних прав. Загальнодоступна за своїм характером інформація для якої характерна така ознака, як «спільність для всіх», не є об'єктом цивільних прав.

За порядком доступу інформація поділяється на 1) відкрити; 2) з обмеженим доступом, можливість набуття якої обмежується в інтересах осіб чи суспільства, а її розголошення може завдати їм шкоди цим суб'єктам. У законодавстві встановлена презумпція відкритості інформації, оскільки будь-яка інформація є відкритою, окрім тієї, що віднесена законом до інформації з обмеженим доступом. Інформацією з обмеженим доступом є конфіденційна, таємна та службова інформація.

Встановлення балансу між публічними та приватними інтересами залежить від мети запровадження обмежень, її легітимності та відповідності здійснених обмежень меті [12, с. 70]. Так, до інформації з обмеженим доступом не можуть бути віднесені відомості про стан довкілля, якість харчових продуктів і предметів побуту; про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні ситуації, що сталися або можуть статися і загрожують безпеці людей; про стан здоров'я населення, його життєвий рівень, включаючи харчування, одяг, житло, медичне обслуговування та соціальне забезпечення, а також про соціально-демографічні показники, стан правопорядку, освіти і культури населення та інші.

Закон України «Про державну таємницю» залежно від ступеня секретності і важливості («особливої важливості», «цілком таємно», «таємно») визначає ступінь обмеження доступу до таємної інформації та рівень її охорони державою [2]. Таємна інформація не відповідає ознакам публічності, оскільки вилучена із вільного цивільного обороту, що унеможливує її розгляд як об'єкта цивільних прав.

Забезпечення інформаційної безпеки вирішується не лише виявленням, оцінкою та попередженням загроз інформаційним системам та ресурсам, захистом прав юридичних та фізичних осіб на інтелектуальну власність, збирання, накопичення та використання інформації, а й захистом державної, службової, комерційної, особистої та інших типів таємниці [11, с. 31].

Щодо інформації з обмеженим доступом у чинному законодавстві знайшли своє закріплення поняття «таємна інформація», «конфіденційна інформація», «оперативна інформація», «комерційна таємниця», «службова», «банківська», «адвокатська», «нотаріальна», «слідства» «лікарська», «усиновлення», «сповіді» та інші, зміст яких не завжди узгоджується з іншими актами цивільного законодавства.

Так, до конфіденційної інформації про фізичну особу належать, зокрема, дані про її національність, освіту, сімейний стан, релігійні переконання, стан здоров'я, а також адресу, дату і місце народження, проте велика кількість випадків, коли фізична особа змушена надавати інформацію про себе, зводить нанівець саме поняття «конфіденційність».

Основними ознаками таємниці є 1) властивість інформації; 2) режим обмеженого доступу до неї третіх осіб; 3) належність тій чи іншій особі; 4) те, що розголошення може завдати матеріальну чи моральну шкоду [20, с. 316].

За загальним правилом за погодженням з особою інформація може втрачати статус «таємниці». Так, під адвокатською таємницею розуміється будь-яка інформація, що стала відома адвокату про клієнта, а також питання, з яких клієнт звертався, зміст порад, консультацій, роз'яснень, складені документи, інформація, що зберігається на електронних носіях, та інші документи і відомості, одержані адвокатом під час здійснення адвокатської діяльності. Проте інформація або документи можуть втратити статус адвокатської таємниці за письмовою заявою клієнта або у разі пред'явлення клієнтом вимог до адвоката у зв'язку з адвокатською діяльністю (в межах, необхідних для захисту його прав та інтересів).

У полі зору цивілістів сьогодні перебуває комерційна таємниця як об'єкт і права на неї [16 с. 379]. Так суб'єктивне право на комерційну таємницю виникає на основі юридичного складу: правомірності володіння особою інформацією з правом встановлювати режим доступу до неї; наявності в інформації ознак конфіденційності та комерційної цінності; прийняття адекватних

заходів щодо збереження конфіденційності інформації. Відсутність хоча б однієї з цих ознак означає неможливість правової охорони інформації в якості комерційної таємниці, а втрата хоча б однієї з них призводить до припинення цієї охорони [4, с. 503]. Якщо в результаті неправомірних дій інформація стала відомою невизначеному колу осіб, вона втрачає статус комерційної інформації [15, с. 337–338].

Загальними ознаками оборотоздатності об'єкту вважаються корисність, тобто здатність задовольняти потреби суб'єкта (споживчу вартість, цінність); доступність у володінні; визначеність (відособленість); об'єктивованість, від'ємність від суб'єкта та здатність бути наданим однією особою іншій; здатність бути оціненим у грошах [17, с. 137].

Автор дисертаційного дослідження Є.В. Петров визнає інформацію самостійним об'єктом цивільного права, якщо вона: «а) має товарну форму та комерційну цінність; б) може переходити у порядку правонаступництва; в) не вилучена з цивільного обігу (державна таємниця, службова тощо); г) не є невід'ємною від суб'єктів цивільного права; д) якщо її неправомірним поширенням завдано шкоди суб'єкту цивільного права» [14, с. 16].

Звичайно, окремі види інформації, наприклад комерційна (відносно ринків збуту, сировини, споживачів тощо), можуть мати вартісну оцінку. Проте відсутність грошової оцінки інформації не заважає їй бути об'єктом цивільних прав, особливо у особистих немайнових правовідносинах, коли йдеться про порушення абсолютних прав учасників цивільних правовідносин.

Особливості інформації як об'єкта цивільних прав такі: 1) інформація є благом нематеріальним і не зводиться до нематеріального носія. Інформація може пережити свого нематеріального носія і залишитися в пам'яті людей, а може і втратити значення до моменту знищення носія або втратити свою цінність; 2) інформація є не споживним благом і не підлягає фізичному зносу, але підлягає моральному старінню; 3) інформація підлягає необмеженому тиражуванню; 4) інформація має різноманітні форми відокремленості від носія інформації. Фіксація може бути у різних формах – письмовій, візуальній, акустичній тощо. Зміст не залежить від форми фіксації і способу пред'явлення; 5) обмеженість доступу до інформації (відкриті інформресурси з обмеженим доступом і ресурси, доступ до яких заборонено обмежувати [21, с. 237]). Не можна не погодитися з твердженням, що однією із важливих ознак інформації є можливість оборотоздатності, точніше, можливість надання прав на інформацію іншим особам на підставі цивільно-правових договірних зобов'язань [6, с. 61].

Інформація в цивільному обороті є особливим об'єктом договірних відносин, пов'язаних з її збиранням, пошуком, зберіганням, переробкою, використанням [19, с. 71].

Інформація може існувати на момент виникнення правових зв'язків між суб'єктами, може з'явитися в період їх існування або бути наслідком їх виникнення.

Зазначимо водночас, що форма фіксації (письмова, відео, аудіо, усна) може впливати на визнання її достовірною чи на сам факт її поширення чи розголошення з настанням відповідних правових наслідків, а сама інформація у цьому разі набуває речових ознак.

Висновки. Інформація як об'єкт цивільних правовідносин являє собою немайнове благо, яке існує в об'єктивній формі у вигляді відомостей про суб'єкта цивільних правовідносин, його діяльність та пов'язаних з ним процесів або відображає характеристику та властивості певного об'єкту. За своєю правовою природою інформація є подільною, споживною, рухомою категорією, наділеною індивідуально визначеними ознаками речі, і за певних умов може приносити її володільцю дохід.

Інформація на папері, перфокарті, магнітній стрічці, електронному носі, електромагнітних полях та ін. може бути об'єктом цивільно-правових договорів передачі у власність (купівля-продаж, міна, дарування), передачі в тимчасове користування (найм, позичка), надання послуг, виконання робіт, виступати як внесок в статут господарського товариства, успадковуватися, а також бути самостійним об'єктом захисту порушеного права. Форма фіксації інформації впливає на її оцінку як достовірної, а зафіксована інформація набуває своєрідних речових ознак і є як індивідуально визначеною, подільною річчю, яка за певних умов може приносити дохід. Загальнодоступна за своїм характером інформація «спільна для всіх», не є об'єктом цивільних прав, оскільки відсутній сенс у необхідності забезпечення доступу до неї.

Інформація може бути як самостійним об'єктом цивільних правовідносин, якщо вона, як правило, задокументована в будь-якій формі, так і акцесорним у правовідносинах, де неправомірне розголошення інформації спричинило протиправне заподіяння моральної шкоди законним правам та інтересам особи.

Інформація з огляду на її поширеність посідає особливе місце в системі цивільних прав. Правовий режим окремих видів інформації визначається спеціальними актами цивільного зако-

нодавства, які враховують її особливість та визначають співвідношення публічних і приватних інтересів під час її пошуку, збирання, зберігання, переробки, поширення та використання в різних сферах суспільного життя.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності» // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 34. – Ст. 229.
2. Закон України «Про державну таємницю» Електронний ресурс. Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3855-12>
3. Закон України «Про інформацію». Електронний ресурс. Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>
4. Інтелектуальне право України / За заг. ред. О.С. Яворської. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2016. – 608 с.
5. Козинець А.О. Інформація як об'єкт цивільних прав: концепція, методологія, правова природа // Право України. – № 1. – 2015 – С. 107–115.
6. Козинець А.О. Інформація як об'єкт цивільно-правової охорони / А.О. Козинець // Науковий вісник Ужгородського національного університету Серія Право. – 2016. – Вип. 39. – Т. 1 – С. 58–61.
7. Кохановська О.В. Втілення та реалізація ідей розробників ЦК України щодо нормативного закріплення поняття та видів об'єктів цивільних прав // Актуальні проблеми приватного права : Збірник статей до ювілею доктора юрид. наук, проф. Н.С. Кузнецової. / Відп. ред. Р.А. Майданик та О.В. Кохановська. – К. : ПрАТ «Юрид практика», 2014. – С. 247–271.
8. Кохановська О.В. Регулювання немайнових відносин у Цивільному кодексу України : десятирічний досвід / О.В. Кохановська. – Право України. – 2009. – № 2. – С. 57–69.
9. Кохановська О.В. Творчість, інтелектуальна творча діяльність, інтелектуальна власність, право інтелектуальної власності: співвідношення // Сучасні проблеми приватного права : збірник наук. праць, присвячених 80-й річниці з дня народження Я.М. Шевченко / Відп. ред. Н.С. Кузнецова, Р.О. Стефанчук. – Київ : ВГО Асоц. цивілістів України, Друкарня Рута, 2012. – С. 131–142.
10. Кохановська О.В. Теоретичні проблеми інформаційних відносин у цивільному праві : монографія / О.В. Кохановська. – К. : Вид-поліграф. центр «Київський ун-т», 2006. – 463 с.
11. Кузьменко Б.В., Заїка Ю.О. Типи сучасного особливо небезпечного (шкідливого) програмного забезпечення: правові та технічні аспекти/ Б.В. Кузьменко, Ю.О. Заїка // Юридична наука. – 2013. – № 7. – С. 29–35.
12. Майданик Р.А. Розвиток приватного права України : монографія / Р.А. Майданик. – К. : Алерта, 2016. – 226 с.
13. Право інтелектуальної власності : Науково-практичний коментар до Цивільного кодексу України / За заг. ред. М.В. Паладія, Н.М. Мироненко, В.О. Жарова. – К. : Парламент. вид-во, 2006. – 432 с.
14. Петров Є.В. Інформація як об'єкт цивільно-правових відносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Є.В. Петров // Національний ун-т внутрішніх справ. – Х., 2003. – 20 с.
15. Право інтелектуальної власності : Науково-практичний коментар до Цивільного кодексу України / За заг. ред. М.В. Паладія, Н.М. Мироненко, В.О. Жарова. – К. : Парламент. вид-во, 2006. – 432 с.
16. Правова доктрина України : у 5 т. – Х. : Право, 2013, – Т. 3. Доктрина приватного права : Н.С. Кузнецова, Є.О. Харитонов, Р.А. Майданик та ін.; за заг. ред. Н.С. Кузнецової. – 760 с.
17. Сліпченко С.О. Особисті немайнові правовідносини щодо оборотоздатних об'єктів / С.О. Сліпченко: монографія. – Х. : Діса плюс, 2013. – 552 с.
18. Стефанчук Р.О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту) : монографія / відп. ред. Я.М. Шевченко. – Хмельницький, вид-во Хмельницького ун-ту управління та права, 2007. – 626 с.
19. Українське цивільне право : навч. посіб. : 3-тє вид. перероб. і доп. / За ред. Ю.О. Заїки. – К. : ЦУЛ, 2014. – 356 с.
20. Федюк Л.В. Особисті немайнові права юридичних осіб : монографія / Л.В. Федюк. – Івано-Франківськ : Прикарпатський націон. ун-т ім. В. Стефаника, 2013. – 500 с.
21. Цивільне право України: Загальна частина : підручник / За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, Р.А. Майданика. – 3 вид., перероб і доп. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 976 с.
22. Шимон С.І. Теорія майнових прав як об'єктів цивільних правовідносин : монографія / С.І. Шимон. – К. : Юрінком Інтер, 2014. – 664 с.